

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Tre likarmade spännen från ett gravfält på Helgö

Melin, Julie

Fornvännen 94:1, 13-15

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1999_013

Ingår i: samla.raa.se

Korta meddelanden

Tre likarmade spännen från ett gravfält på Helgö

Helgö har under årens lopp varit föremål för ett stort antal arkeologiska undersökningar inom ramen för det 1954 påbörjade Helgöprojektet. Initiativet till detta kom från Wilhelm Holmqvist, dåvarande chef för Statens historiska museums järnåldersavdelning. Projektet kom att vara i ungefär 25 år.

Den sista undersökningen inom Helgöprojektet var av kompletterande art och gjordes 1981 i samband med restaurering och vårdarbeten av projektets undersökningsområden. Anledningen till att denna undersökning kom till stånd var att man hade rivit fastigheten Bona 4:46. Denna låg inom det under åren 1954–1956 undersökta området som givits beteckningen husgrupp 2 (se *Excavations at Helgö I*). Fastigheten hade fungerat som arbetsbod till Helgöprojektets personal.

Den näst sista undersökningen inom Helgöprojektet gjordes mellan åren 1976 och 1978, då Raå 118, Helgö, Ekerö sn, Uppland, delundersöktes. Raå 118 består av både ett gravfält och ett boplatsoområde. Gravfältet beräknas bestå av ett femtiotal gravar och av dem är 35 undersökta, medan endast en mycket begränsad del av boplatsoområdet är undersökt. Materialet har inte publicerats eftersom Helgöprojektet ganska abrupt kom att avvecklas innan någon rapport hunnit färdigställas. Men nu tjugo år efter det att undersökningarna avslutats har detta publiceringsarbete påbörjats. Min egen del i detta har möjliggjorts genom ett ALU-förordnande på SHM, där jag fått som huvuduppgift att förbereda detta.

Hur boplaten inom Raå 118 förhåller sig till gravfältet har ännu inte klart kunnat fastställas, men det troliga är att området först använts som boplat och därefter som gravfält. Detta antyds av att det i fyllningen under och kring några av gravarna gjordes fynd av boplatsskikt, som t.ex. keramik, bränd lera, obrända ben etc. I några fall överlagrade också

gravar vad som bedömdes vara stolphål och hårdar.

Trots att det nu är tjugo år sedan de sista arkeologerna från Helgöundersökningen satte spaden i jorden på Helgö, händer det fortfarande att nya fynd från dessa undersökningar dyker upp. Vid en genomgång av det arkeologiska materialet från Raå 118 upptäcktes nyligen en del av ett likarmat spänne (fig. 1). Det hade påträffats som en korrosionsklump. Efter konserveringen var det märkligt nog ingen som reflekterade över den rikt ornerade bronsbit som konservatorn fått fram ur den korroderade klumpen.

Fig. 1. Del av ett likarmat spänne funnet i anläggning 14, Raå 118, Helgö, Ekerö sn, Uppland, SHM 30 710:14:68. (Teckning C. Bonnevier.)

Efter en del forskningsarbete stod det klart för mig att föremålet var ett fragment av ett dräktspänne och att detta var mycket speciellt (SHM 30710:14:68). Tidigare har, vad jag kunnat utröna, endast ett likarmat spänne av samma typ hittats och det i Norge, i Spangereid sogn, Sør-Audnedal prestegjeld, Vest-Agder (Universitetets Oldsaksamling, Oslo, C. 9427).

Det norska spännet finns beskrivet av Petersen och har fått typbeteckningen P 78 (Petersen 1928, s. 88 f.).

Det finns också en del av ett betydligt mindre spänne, från Friggeråker, Saleby sn, Västergötland, vars dekor och yttre form påminner om ovan nämnda spännen (SHM 11363:7). Tyvärr är detta exemplar så slitet att inga detaljer i dekoren går att urskilja. Spännet är ett lösfynd, inköpt till Historiska museet av O. Almgren. Ursprungligen har detta spänne troligen varit ca 9 cm långt, varav drygt en tredjedel finns bevarad.

Av spännet från Helgö finns tyvärr bara knappt en fjärdedel bevarad, men det beräknas ha varit kring 13 cm långt och tillhör därmed gruppen praktspännen. Det i Norge funna spännet är helt och har en längd av 13,3 cm.

Spännet från Helgö och det från Norge är mycket lika varandra både i form och ornamentik. Dekoren består dels av djurornamentik, dels av flätbandsmönster, och i varje ände finns en ansiktsmask. Djurhuvudena på armarna, de öppna öglorna och bruket av fristående flikar är element som kan tillskrivas stil III:E. Den stramt symmetriska framställningen, de satta proportionerna och det generellt slutna intrycket ger associationer till Osebergstil (personligt meddelande från professor Signe Horn Fuglesang, Oslo).

Spännet från Helgö är funnit i en hög (6,5 m i diameter och 0,6 m hög), där gravgömmen bestod av ett brandlager. Gravfältet bestod av två grupper av gravar, där högen var belägen centralt på den nordöstra av dessa. I brandlagret framkom förutom spännet även 6 silvermynt (två hela och fyra fragment), en silververten, en silversmälta, ett fragment av ett bronsbleck, ett torshammarmärke av järn, 2 fragment av en kniv, 2 broddar, en märkla(?), 14 fragment av järntenar, varav 8 kan ha tillhört en torshammarring och en har en liten ring fastsatt i ena änden (ringspänne?), 8 järnbleck, 185 spikar, nitar och d:o fragment, 429 odefinierbara järnfragment, 11 pärlor av glas och glasfluss (varav en segmenterad guldfoliepärla), 31 kamfragment, 50 fragment av spelbrickor i ben, dessutom bränd lera, slagg, flin-

ta, bränt horn, bränt organiskt material (bröd?) och drygt 7,5 kg brända ben.

Spännets fyndkombination ger ingen tydlig bild av om det är en man eller en kvinna som burit det och fått det med sig i graven. Pärlorna och det likarmade spännet i sig ger en antydning om en kvinna, medan kniven och spelbrickorna tyder på att det skulle kunna vara en man. Den stora mängden brända ben skulle i sin tur kunna tyda på att två individer har begravts tillsammans och då kanske både en kvinna och en man. Tyvärr är ingen osteologisk analys som kan avgöra detta gjord ännu, men en sådan kommer inom kort att genomföras.

Det i Norge funna spännet framkom även det i en högliknande formation, ca 2,5 fot hög (motsvarar ca 80 cm), med underliggande brandlager. Anläggningen hade dock den märkliga formen av en hästsko. Tillsammans med detta spänne framkom två enkla ovala spännen av brons, två armringar av brons, 52 glaspärlor, fem silvermynt omgjorda till hängen, ett vävsvärd, en skopa eller slev, en kniv, en linhäckla, nitar, ett bryne, textilrester samt en mindre mängd obrända ben (ej fastställt om de tillhör människa eller djur) (Rygh 1879, s. 21 ff.). Fyndkombinationen tyder på att det rör sig om en kvinnograv.

Utifrån de båda spännenas fyndkombinationer och stil kan de dateras till första hälften av vikingatiden eller närmare bestämt 800-tal.

Det märkliga med spännena är att de i sin enkelhet ser ut att vara massproducerade, men eftersom man hittills endast hittat två spännen av denna typ ligger det närmare till hands att de indikerar högre social status. Något som styrker detta är att fyndomständigheterna i bågge fallen visar på rikedom. I fyndkombinationerna återfinns, som tidigare nämnts, bl.a. flera mynt. Tillsammans med spännet från Helgö framkom tre skandinaviska mynt med båt-tupp-motiv samt ett från sassanidiska riket och två från Kalifatet, medan det tillsammans med det norska spännet framkom fyra skandinaviska mynt med båt-hjort-motiv samt en frankisk denar.

De skandinaviska mynten med båt-djur-motiv finns också representerade i två gravar från

Birka (Arbman 1940–1943). I grav nr 526 fanns ett skandinaviskt mynt med båt-hjort-motiv och ett med båt-tupp-motiv tillsammans med sju andra skandinaviska mynt. Graven, som var en skelettgrav, innehöll förutom mynten två ovala spännen av brons, harts, en läderpung, en silverbit, tre bronsnycklar, en fingerring av silver, ett nålhus av brons, en trattbägare, en järnkniv, ett stort antal pärlor samt fragment av ett runt silverspänne. I grav nr 646 fanns två skandinaviska mynt varav ett har båt-tupp-motiv. Även denna begravning var en skelettgrav och förutom mynten innehöll den två ovala spännen av brons, ett likarmat spänne av brons, en mosaikpärla och en cylinderformad glasflusspärla samt en järnkniv. Båda dessa gravar från Birka torde vara kvinnogravar om man ser till fynden.

På gravfältet inom Raå 118 på Helgö har ytterligare två likarmade spännen av brons hittats, daterade till vikingatidens första hälft. Även dessa spännen är mindre vanliga. Ett av spännena har jag ännu inte hittat någon direkt parallell till (se fig. 2), men det har vissa likheter med den spännetyp som av Petersen fått beteckningen P 67 (Petersen 1928, s. 83 f.). Spännet framkom i en grav med bl.a. ca 200 glas- och glasflusspärlor. Det andra spännet är ett s.k. Valstaspanne (se fig. 3), namngivet efter den fyndplats där det först påträffades.

Fig. 2. Del av ett likarmat spänne funnet i anläggning 21, Raå 118, Helgö, Ekerö sn, Uppland, SHM 30 710:21:58. (Teckning C. Bonnevier.)

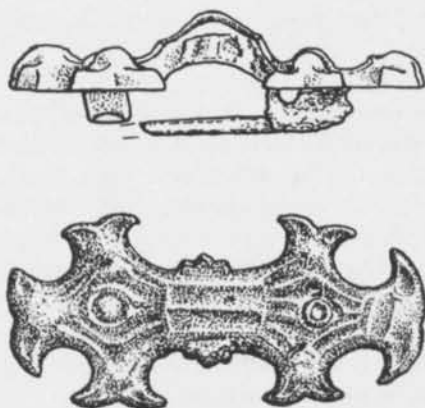

Fig. 3. Likarmat spänne funnet i anläggning 49, Raå 118, Helgö, Ekerö sn, Uppland, SHM 30 710:49:49. (Teckning C. Bonnevier.)

des. Gjutformar till denna typ av spännen har hittats på Birka, vilket tyder på att de troligen har tillverkats där (Ambrosiani & Erikson 1994, vol. 4, s. 32 f.). Valstaspannet från Helgö hittades tillsammans med bl.a. 46 glas- och glasflusspärlor i den enda fyrsidiga stensättningen bland de på gravfältet undersökta gravarna.

Det ovanliga med gravfältet inom Raå 118 är att de gravar som går att datera har en tidsmässigt snäv begränsning. Alla arkeologiskt daterbara gravar ser ut att ligga inom tidsintervallet från slutet av 700-talet till början av 900-talet, dvs. under Birkatid. Man kan då ställa sig frågan vad Helgö hade för relation till Birka under denna period?

Referenser

- Ambrosiani, B. & Erikson, B. G. 1994. *Birka vikingastaden*, vol. 4. Stockholm.
- Arbman, H. 1940–1943. *Birka I. Die Gräber*. Text (1943). Tafeln (1940). KVHAA. Stockholm.
- Holmqvist, W. 1961. *Excavations at Helgö I*. KVHAA. Stockholm.
- Petersen, J. 1928. *Vikingetidens smycker*. Stavanger.
- Rygh, O. 1879. *Gravundersøgelser paa Spangereid*. Norske fortidsmindesmerkers bevaring. Aarsberetning for 1879. Kristiania (Oslo).

Julie Melin
Statens historiska museum